

Skriver våra moderna prosaister in sig i litteraturhistorien?! På spaning efter blivande klassiker

Jari Olavi Hiltunen, litteraturkritiker, Björneborg

Den finska skönlitteraturen är ung i jämförelse med den svenska eller ryska. Finland har få litterära klassiker och de äldsta av dem är bara 150-100 år gamla. De mest framstående verken i finsk litteratur, från **Aleksis Kivis** *Sju bröder* till **Väinö Linnas** *Okänd soldat* tar inte lång stund att räkna upp.

Kan man då å i den nyaste prosan hitta författare som redan nu kan ses som framtidens klassiker? När livslängden hos skönlitterära verk blivit allt kortare och författarna lever inklämda mellan litterära trender och förläggarnas linjedragningar kan man fråga sig om vår tid är kapabel att föda fram klassiker.

I det följande ska jag dra upp några riktlinjer för definition av klassiker och mot dessa spegla några av prosaisterna i vår nyaste litteratur. Analysen av själva kanoniseringsprocessen lämnar jag i stort sett därhän, jag specificerar inte den del av den litterära institutionen som senare slussar författaren in i litteraturhistorien.

Juhani Niemi, professor i inhemsk litteratur vid Tammerfors universitet har skissat villkoren för litterära verk som är framgångsrika under lång tid (bl a i *Suomalaisten suosikkikirjat* [Finländarnas favoritböcker], reviderad utg 1997). I Niemis efterföljd karakteriserar jag en klassikerförfattare med hjälp av tre kriterier: (1) Klassikerförfattarens verk – ett eller flere – är storsäljare från generation till generation, t o m under flere sekler. De ges ständigt ut i nya utgåvor. (2) Klassikerförfattarens verk tål en förflyttning till andra kulturer och språk och epoker ovanligt väl, och når läsare också utanför sin eget ursprungsland och -språk. (3) I klassikerförfattarens budskap och berättarteknik finns någonting så enastående att han eller hon betraktas som en litterär föregångare. På så sätt får författaren efterföljare.

T. S. Eliot, som själv uppnått klassikerstatus som poet, fastslog vid tiden för andra världskriget att skönlitterära klassiker inte kan uppstå utan en utvecklad, mogen kultur. Eliot såg egentligen inget klassikermaterial utanför antikens latinspråkiga verk. Åt Finlands litterära kultur på ett par hundra år skulle han säkert ha skrattat: bah!

Sin generations språkrör

Vissa skönlitterära författare blir genom sina verk språkrör för sin generation, och det för dem in i litteraturhistorien. Så har det varit för författare som **Mika Waltari** (1908-1979), **Olavi**

Paavolainen (1904-1964) och **Helvi Hämäläinen** (1907-1998), många andra inte att förglömma.

Finns sådana språkrör bland prosaisterna i dag? En bra kandidat kunde vara **Anna-Leena Härkönen** (f. 1965) som i sin tidiga produktion har talat för en hel folkgrupp (kvinnorna) och en hel åldersgrupp. Till sin person, i sitt uppträdande och i sin produktion är Härkönen färgstark, hon är ingen författare som drar sig tillbaka till sin kammare och ensamhet.

Härkönen, böjd för exhibitionism, har visat upp sig i många av sina verk. *Heikosti positiivinen*, 2001 (*Svagt positiv*) inledde hennes serie av nyckelromaner. Hennes personliga kolumner i tidskrifterna *Image* och *Anna* har getts ut mellan pärmar. Men det som kan fungera i journalistiska sammanhang ser inte nödvändigtvis bra ut i litteraturen.

Kunde Härkönen bli en klassiker? Försäljningssiffrorna visar att tiden gått förbi henne. Litterära utbrott som den erotiska romanen *Ei kiitos*, 2008, känns för en kritiker som ett desperat försök att hitta tillbaka till sina försvunna läsare.

Anna-Leena Härkönen har ändå förtjänat sin plats i litteraturhistorien tack vare några av romanernas unika karaktär. *Häräntappoose*, 1984, (*Tjurdödarvapnet*) var en föregångare för sin tids ungdomsskildringar. Härkönens tidiga romaner har översatts till 10 språk. Mest översatt är *Akvaariorakkautta*, 1992 (*Akvariekärlek*) som också banade väg för kvinnliga författare upp till parnassens topp. Under 2000-talet har Härkönen, som började sin författarkarriär så lovande förirrat sig till ett slags underhållningslitteraturens koncentrationsläger, för att citera en definition av **Jyrki Kiiskinen**.

Skildrare av en annan tid och en annan generation är **Kari Hotakainen** (f. 1957). Som poet experimenterade han med språket och hans genombrottsroman var den ironiska biografiska romanen *Klassikko*, 1997 (*Klassikern*). En riktig fullträff blev *Juoksuhaudantie*, 2002 (*Löpgravsvägen*) som gjorde att Hotakainen kammade hem både Finlandia-priset och Nordiska rådets litteraturpris. *Löpgravsvägen* är Hotakainens mest sålda roman.

Det mest iögonenfallande i Hotakainens produktion är motståndet mot all slags idoldyrkan. Han har attackerat temat också på ett annat plan, nämligen genom skildringen av ikoner. Hotakainens budskap kan översättas till andra idiom men hans romaner och romanfigurer är unika skapelser, på det sättet är han klassikermaterial. Hotakainens verk är översatta till 25 språk.

En tredje aspirerande uttolkare för sin generation är **Laila Hirvisaari**. (f d **Hietamies**) Hon är särskilt känd för sina romantiserande verk om ett svunnet Karelen. Hirvisaaris böcker har tryckts i mer än tre miljoner exemplar. Steg för steg rör hon sig mot mörkare motiv – det är författarens etos i de senare romanserierna.

Hirvisaari kunde kvalificera sig som klassikerförfattare enbart på basis av försäljningssiffrorna. Men inga översättningar finns av titlar av Hirvisaari, och under namnet Hietamies har hon översatts till bara tre språk: engelska, ryska och estniska. Skildringar av Karelen läses inte särskilt flitigt utanför vårt lands gränder.

Där Hirvisaari rör sig från den historiska skildringen till underhållningslitteraturen har **Kaari Utrio** (f. 1942) valt en annan linje. Utrio har publicerat mer än 50 verk som översatts till nio språk. Framför allt författarens högklassiga kvinnohistoriska skildringar har väckt

internationell uppmärksamhet. Hennes feministiska etos avslöjar manligt övervåld. Beskrivning av kvinnornas emancipation är betecknande för många av hennes verk. I sina nyare romaner har Utrio ofta bearbetat sina motiv i ett raljerande och burleskt tidstroget berättande.

Utrio har i sina romaner velat skildra kvinnornas liv i manssamhället. De har sålt ganska bra: t ex romanen *Ilkeät sisarpuolet*, 2007 (*De elaka styvsysstrarna*), sålde 29 000 exemplar samma höst den kom ut.

Ilkeät sisarpuolet visar på ett handfast sätt Utrios kvaliteter som tidsskildrare. Det är en fartfylld historisk berättelse om några systrar som levde i 1820-talets Finland. Romanen kombinerar en humoristisk skälmintrig med en klassisk sagas (Askungen) inverterade personkonstellation och skildrar samtidigt ett brytningsskede i finländsk historia. Det är ett verk som avslöjar Utrios förkärlek för stora nationella skeenden och en färgstark personskildring. Starka kvinnogestalter banar sig väg mot goda samhällspositioner – ett faktum som understryker Utrios feministiska tendenser.

I till generationsskildrarnas främsta kan man också räkna **Eeva Kilpi, Leena Krohn, Hannu Väisänen, Olli Jalonen, Kjell Westö, Juha Itkonen, Maarit Verronen, Juha Seppälä** och **Lars Sund**.

Urberättelserna rullar in

Ur klassikersynvinkel är **Arto Paasilinna** (f. 1942) en av våra färgstarkaste moderna författare. I t ex Frankrike läses han på ett helt annat sätt än hos oss. När finländaren läser Paasilinna främst som humorist läser fransmännen honom som en återskapare av gamla myter, en författare i vars verk man kan skönja en urkraft värdig de stora berättelserna. Att Paasilinnas skälmromaner blivit översatta till 26 språk säger något om hans genomslagskraft i andra länder och kulturer.

Memoarverket *Yhdeksän unelmaa*, 2002 (*Nio drömmar*), åskådliggör en väg in i Paasilinnas produktion och skrivande. Verket är till synes uppbyggt kring nio olika hus som författaren har byggt på olika platser i Finland, men lägger på ett betydelsedigt sätt i dagen Paasilinnas eget liv med dess kuriositeter och vändpunkter. Grundplanen i succéförfattarens liv blir synlig, och också i vilken mån hans framgångsprojekt har lyckats eller gått åt skogen.

I *Yhdeksän unelmaa* berättar en kluven Paasilinna oväntat öppenhjärtigt om skrivandets påfrestningar, om förhållandet mellan författare och förläggare, om författarens sårbarhet och om värvets smärtpunkter i övrigt. Om sina talrika grannar har Paasilinna inte så mycket gott att säga, i motsats till Waltari, vars vänliga grannar i Hartola lät honom vara helt i fred.

Motiven att skriva *Yhdeksän unelmaa* är narcissism och exhibitionism (jfr Anna-Leena Härkönen). I boken skrotas effektivt bilden av författaren som övermänniska, eller för den delen som omänniska. Paasilinna känner att han inte har uppnått alla sina drömmar, inte till närmelsevis, och därför genomsyras boken av en viss dyster grundsyn. De smärtsamma erfarenheterna är lika många som de fröjdefulla.

Fastän finska kritiker har klassat denne upplagornas kung som representant för underhållningsgenren säljer Paasilinnas verk bra, de tål översättning och överföring till andra

kulturkretsar väl och de är unika i sin berättarteknik. Paasilinna ser alltså helt klart ut som en klassiker.

En klassiker kandidat att ta i beaktande är också **Antti Tuuri**, Österbottens skildrare. Han hör till de mest översatta författarna i dag – hans böcker är översatta till 16 språk. Tuuri hör till sin generations mest synliga och uppskattade berättare. I hans tidiga författarskap fäster man sig vid hans skarpa och lakoniska berättarstil (jfr **Antti Hyry**). På 1980-talet förändrades hans uttryck mot Österbotten-seriens bredare och rustikare stil. Flera av Tuuris romaner har blivit filmatiserade.

Diplomingenjören som översatt de isländska sagorna har fått flera litterära pris för sitt skönlitterära mästerskap. Österbotten-seriens första del gav honom Nordiska rådets litteraturpris 1985, och seriens sista del renderade honom Finlandiapriset 1997. Det förstnämnda banade väg för honom till utländska läsare.

Bibelns betydelse för motiven i Österbotten-serien har konstaterats i en litteraturvetenskaplig avhandling (**Juhani Sipilä**). Det bibliska försoningstemat är starkt framme särskilt i den sista delen, Lakeuden kutsu (*Hem till Österbotten*), där den förlorade sonen som levtt i landsflykt återvänder till fadersgården och sonar sina onda gärningar. Tuuri har senare skrivit en roman med motiv från det religiösa livet, där en väckelserörelsens öden får spegla också enskilda kristnas attityder.

När man läser Tuuri frågar man sig om den finska mentaliteten faktiskt förändrat sig så mycket under 300 år. Enligt romanerna ger fortfarande vissa grundströmningar sin prägel åt nationalkaraktären.

Tuuris status som klassikerförfattare avgörs inte av försäljningssiffrorna. Böckerna har sålt medelmåttigt, inte strålande. Men hans verk säljs ändå just i Österbotten så pass mycket att det inte råder något tvivel om vem som är regerande landskapförfattare. Tuuris personliga sätt att skildra religiositet och ironisera över det specifikt österbottniska har gått hem hos de österbottniska läsarna. Översättningarna visar att Tuuri å andra sidan också fått läsare från stora områden utanför Finland. Tuuris verk har definitivt visat vägen för andra författare i deras berättartekniska och tematiska val. Sett på detta sätt är Tuuri redan en klassiker.

Avgör upplagorna?

Den moderna litteraturens färglick **Jari Tervo** (f. 1959) har skrivit 19 verk. Hans tidigare framgångsrecept kunde sammanfattas så här: den bästa och mest medryckande prosan blir till när man kombinerar skälmlhistorien och kriminalromanen och låter farsen ha sin gång mot den ödesmättade upplösningen. Med sina första verk skapade han en allt stadigare grund för det som **Pekka Tarkka** kallat ”pohjoisten juoppojen kansanperinne” (den nordliga fyllefolkloren). Men i de verk där Tervo skildrar vår närhistoria sitter det här konceptet illa.

Liksom Hotakainen började Tervo som poet och gick senare över till prosa. Han är den traditionella intrigprosans mästare. I hans mångsidiga produktion hittar man romaner, noveller, dikter och hörspel. Vardagshumorn är ett av Tervos centrala stildrag. Ett par av Tervos romaner har också blivit filmade.

På 2000-talet har den historiska Finlandsskildringen kommit i fokus i Tervos författarskap. Finlandiseringens premisser lyfts i romanen *Myyrä*, 2004 (*Mullvaden*) upp till ett mytiskt

plan. I romanen besöker **Urho Kekkonen** och några andra finska politiker **Stalins** Sovjet och får utvärda sveda och värk för självständigheten under kalla krigets år. Grundstrukturen är en traditionelle deckarintrig. I *Myyrä* favoriserar Tervo snabba ryck och odlar smaskiga språkbilder. Men den frodiga ordbrukarens tuffa stilbrott drar uppmärksamheten från det realistiska planet. Tervos postmoderna skrivargrepp ger upphov till en rätt journalistiskt vinklat berättande.

Tiden får utvisa om Jari "Nyhetsläckan" Tervos i och för sig helt habila romaner tå ål tidens framfart. Hans böcker har inte gått så bra i utlandet; de har översatts till endast fyra språk.

Vid sidan av Hirvisaari och Paasilinna har **Ilkka Remes** böcker under många år klättrat upp bland de mest sålda i Finland. I teknothrillergenren spelar Remes i sin egen liga, och inga konkurrenter syns för tillfället. Sommaren 2008 hade Remes thrillers sålt i över en miljon exemplar.

Remes verk saknar varken fart, spänning eller volym. De fungerande spänningsintrigerna förklarar försäljningssiffrorna. Djupgående analyser på ett globalt plan, idealistiska lärdomar eller på annat sätt upplyftande budskap finns det ganska lite av hos Remes. Hans vana att mosa politiker känns enformigt, kanske är det kopierat av amerikanska författare. Antihjältar och fegisar finns det gott om. Karisma snålar författaren med, inte ens polisen eller agenten får sin beskärda del.

Det är klart att stora upplagor i Finland inte i sig är en fingervisning om framgång i utlandet. Text i Ilkka Remes romaner passar en ganska liten del av budskapet någon annanstans. Bästsäljande amerikanska motsvarigheter och förebilder kanske har förhindrat översättningar till andra språk. Remes böcker är översatta bara till tyska och estniska.

Nobelpriset till Carpelan?

Vad betyder de litterära prisen för en blivande klassiker? Det torde vara klart att ett så betydande pris som Finlandiapriset inte ensamt kan ge någon klassikerstatus. Undantag kan man kanske göra för **Bo Carpelans** del.

Bo Carpelan är en litteraturens mångkampare: barnboksförfattare, poet, kritiker, översättare, bibliotekschef. Mätt med de litterära prisen måttstock är Carpelan helt enastående. Han vann Nordiska rådets pris 1977. Särskilt anmärkningsvärt är att han fått Finlandiapriset två gånger, år 1993 och år 2005.

Om någon finländsk författare under de närmaste åren får Nobelpriset kan man föreställa sig att det skulle gå just till Carpelan. Han är en av de mest översatta; översättningar finns på 15 språk. Nobeltanken gynnas också av Carpelans svenskspråkighet. Men Carpelans svensk- och finskspråkiga verk har sålt ganska medelmåttigt i Finland. Någon upplagornas kung har han aldrig varit.

Finlandia-priset grundades i tiden liksom många andra pris för att gynna bokförsäljningen. Juhani Niemi konstaterar i sin bok *Kirjallisuus instituutiona*, 1991 (*Litteraturen som institution*) att de litterära prisen inte på lång sikt kan tänkas utgöra någon grund för ett litterärt kanon. Det finns redan alltför många pris för att de skulle kunna ge ett verk eller en upphovsman offentlighetens uppmärksamhet på lång sikt.

